

Välineiden ja tapojen historiaa

TOIVO VUORELA *Suomalainen kansankulttuuri*. WSOY, Porvoo 1975. 776 s., kuvitettu.

Ensimmäinen yleisesitys suomalaisesta kansankulttuurista, U. T. Sireliuksen Suomen kansanomaista kulttuuria, ilmestyi yli viisikymmentä vuotta sitten (I osa 1919, II osa 1921). Teokseen sisältyy yhteensä 1 012 suurikokoista sivua ja 1 977 kuvaa (valokuvia ja piirroksia). Kirjan tarkoituksena oli »valaista sen kansanomaisen kulttuurikehityksen vaiheita, joka on johtanut esi-isämme metsästäjä- ja kalastajakauden tasolta sille sivistysas-

teelle, joka kansallemme vielä on tai tuoloin oli ominainen». Alkukohta menneisyydessä sijoittui siis kauas esihistorialliseen aikaan, tuhansia vuosia taaksepäin.

Teoksen esipuheessa Sirelius mainitsee sen jakojen olevan, alkuun sijoitettua katsausta lukuun ottamatta, »pääasiassa tekijän omia monivuotisten tutkimusten tuloksia». Hän kuitenkin myöntää, että maanviljelystä ja maitotaloutta käsittelevissä luvuissa ovat »professori Gösta Grotenfeltin tutkimukset olleet suurena apuna». Mitään kirjallisuusluetteloa teokseen ei sisällykään, ei myöskään alaviitteisiin sijoitettuja lähdetietoja, mikä lienee selitettävissä siten, että kirja oli tarkoitettu ensi kädessä kansanomaiseksi tietoteokseksi. Silti sen tekstiosassa on varhaisempien kansatieteellisten kuvausten ja tutkimusten tekijöiden nimiä kymmenittäin, ja monia heistä siteerataan useaan otteeseen, toisinaan melko laajastikin.

Sireliuksen teoksen I osa jakaantuu kolmeen laajaan lukuun, joiden aiheena ovat elinkeinot (noin 280 s.), ruokatalous ja nautintoaineet (50), kulku- ja kuljetusneuvot (80). II osassa on kymmenen lukua, aiheina tekniikka (noin 130 s.), rakennukset (160), huoneiden sisustus (60), kansanpuvut (70), taideteollisuus ja ornamentiikka (60), soittonuvot ja leikkikalut (15), tilitys- ja valtuusvälineet (10), ajanlasku (20) sekä taika- ja parannusneuvot (25). Pääpaino on siis selvästi esi-neellisen kansankulttuurin puolella.

U. T. Sirelius on päivännyt teoksensa I osan 8. joulukuuta 1919, siis kirjan ilmestymisvuonna. Esiteltävänä oleva professori Toivo Vuorelan Suomalainen kansankulttuuri on alkusanojen lopussa mainitusta päiväyksestä päätellen valmistunut käsikirjoituksena toukokuussa 1973, mutta painosta se ilmestyi vasta vuoden 1975 lopulla. Sivumäärältään Vuorelan teos on noin neljännessä suppeampi kuin Sireliuksen, tyyllisesti se on kuitenkin sitä tiiviimpi. Kuvia on laskelmieni mukaan seuraavasti: valokuvia ja jäljennöksiä tauluista 235, piirroksia noin 300, kartakkeita satakunta. Piirroksat ja kartakkeet on tai-

tossa sijoitettu enimmäkseen sivujen reunoihin, minkä vuoksi ne ovat kaavamaisia ja pienikokoisia, kartakkeet n. 3×5 cm. Kansatieteen alaan kuuluvien ilmiöiden summittainen levikki on esitetty pisteillä, yksi ilmiö kartassaan. Sireliuksellakin on runsaasti valokuvia ja piirroksia, mutta kartakkeet puuttuvat tyystin. Uutuuksia Sireliukseen verraten ovat myös kirjallisuusluettelo (18 kaksipalstaista sivua) ja sanahakemisto (16 kolmpalstaista sivua).

Otsikoiltaan Vuorelan teos liittyy läheisesti Sireliukseen, joskin niiden järjestyksessä on muutamia eroja. Vuorelan kirjan päätöskot ovat seuraavat: metsästy ja kalastus (noin 105 s.), maanviljely ja karjanhoito (100), ruokatalous (60), rakennukset (130), tekniset taidot (105), puku (70), perhe ja perhejuhlat, yhteisöllinen elämä, soitinmet (70), kulku- ja kuljetusneuvot (35), kansanomainen lääkitä, ajanlasku ja vuotuisjuhlat (30). Vuorelan ryhmittelyssä jää lukijaa askarruttamaan kulku- ja kuljetusneuvojen esittely lähinnä henkiselä kulttuurille omistetussa jälkiosassa, Sireliuksellahan vastaavat asiat esiintyvät jo kolmannessa luvussa.

Sitten Sireliuksen aikojen on kansankulttuurin tutkimus yltänyt ansiokkaiisiin saavutuksiin monilla aloilla. Yleisesityksen laatija ei ole enää ensi sijassa oman aineistonsa varassa, pikemminkin hänen työtään haittaa runsauden pula. Vaikeutena on myös se, että kansankulttuuri on tutkimusalana epämääräinen; siihen voidaan lukea yleinen kansatiede eli etnologia, mutta sillä on liittymäkohtia myös talous- ja tyylihistoriaan. Taloudellinen nousu tuntuu myös kansankulttuurissa, ja etenkin myöhemmässä vaiheessa se on paljolti säätyläiskulttuurin heijastusta. Kirjallisuusluettelon perusteella voi todeta, että Vuorela on etnologisen aineiston lisäksi käyttänyt myös talous- ja tyylihistoriallisia tutkimuksia. Vähintään 10 nimikkeeseen lähdeluettelossa yltäneitä tutkijoita ovat aakkojärjestyksessä luetellen seuraavat: Esko Aaltonen, Sigurd Erixon, T. I. Itkonen, Mauno Jokipii, Toini-Inkeri Kaukonen, Lauri Kuusanmäki,

Armas Luukko, Ilmari Manninen, Gabriel Nikander, Samuli Paulaharju, Sakari Pälsi, Gustav Ränk, U. T. Sirelius, Ilmari Talve, Tyyni Vahter, Niilo Valonen, Kustaa Viikuna ja E. A. Virtanen. Selvä johtoasema tässä joukossa on akateemikko Viikunalla (61 teosta tai artikkelia).

Lähdeaineistosta ja tekijän tutkijanlaadusta riippuu, miten hän painottaa eri aloja. Helppokäyttöinen ja mielenkiintoinen materiaali saattaa houkutella kirjoittajaa liian yksityiskohtaiseen kuvaukseen kokonaisuuden kannalta. Vähän epätasapainoiselta tuntuu, että pukimet ovat saaneet osakseen yli 60 sivua, mutta tuohityöt vain pari kolme. Tosin jalkaverhojen yhteydessä käsitellään myös virsuja ja muita tuohijalkineita ja paikoin muuallakin puhutaan tuohen käytöstä, mutta suomalaisille tyypillinen tuohikulttuuri olisi mielestäni ansainnut enemmän huomiota vaikkapa pukimien kustannuksella. Käytän tietien tahtoen sanaa tuohikulttuuri, koska se tulee lukijaa vastaan myös Vuorelan omassa tekstissä.

Aineistoa esitellessään Vuorela rajoittuu etupäässä Suomeen, kun taas Sirelius etsi suomalaiselle aineistolle vertauskoh- tia kaukaistenkin suomensukuisten kansojen elämänmuodoista. Paikallisia eroja Suomen valtiollisella alueella Vuorela selvittää piirrosten ja kartakkeiden avulla paljon yksityiskohtaisemmin kuin Sirelius, mikä on käynyt mahdolliseksi Kansallis- museon ja Sanakirjasäätiön aineskokoel- mien perusteella. Kirjansa pääjaksojen taustaksi Vuorela asettaa vastaavat eu- rooppalaiset ilmiöt, erityisesti skandinaa- viset, mikä avaa pitkiäkin näköaloja ilmiöiden ikään ja maantieteelliseen läh- tökohtaan. Kulttuuri-ilmiöiden ikäämi- sessä on historiatietojen lisäksi käytetty apuna sekä arkeologiaa että kielen- tutki- musta, lingvististä paleontologiaa. Näyt- teeksi selitys viskuukoneesta (s. 190): »Koneellinen, käsin pyöritettävä *viskuri* on kiinalaista perua. Prototyypin kuljetti suoraan Kantonista eräs laivapappi v. 1747 Itä-Intian kauppakomppanian lai- vassa (Berg—Svensson 1934).» Tällai-

nen laite yleistyi Suomessakin nopeasti ja syrjäytti 1800-luvulla jyvien puhdistukses- sa aikaisemmin käytetyt menetelmät, nimittäin käsivaraisen viskuun ja tuulta- misen. S. 134 kumotaan sitkeästi elänyt käsitys, että Pommerin sodasta palan- neet suomalaiset olisivat olleet perunan- viljelyn pioneereja maassamme. Kansan- omaisen tyylin keskeisistä tekijöistä tode- taan s. 334: »Suurten kulttuurityylin vaikutus heijastui talonpoikaiseen sisustus- kulttuuriin kahta tietä, ammattitaitoisten mestareiden tuotteina ja tyylikkäistä, mm. kirkossa nähdystä esineistä tehtyjen ha- vaintojen perusteella.» Suomalaisille tyy- pillisistä ryijyistä, jotka käyttöesineistä ovat ajan oloon siirtyneet seinäkoristeiksi, sanoo Vuorela s. 515: »Ryjyyn kutomi- nen lienee kansannaiselle tullut tutuksi jo linnojen ja kruununkartanoiden työ- tuvissa, joiden muutenkin tiedetään levi- täneen käsityötaitoa kansan keskuuteen.» Kansanomaisista käytäntöä seurataan ajal- lisesti päätepiteeseen saakka, jopa sen jatkumistakin muuntuneessa muodossa: »Heinänteossa piirrettiin ladonoven ka- manahirteen viivoja — neljä vierettäin, viides niiden päälle poikittain — joista saatiin työn päättyessä helposti selville la- toon kannettujen takkojen luku. Esim. yhdistystoiminnassa menettelevät äänen- laskijat samalla tapaa jatkuvasti.» (S. 649.)

Kansanomainen kulttuuri ei ole maas- samme yhtenäiskulttuuria, vaan siinä esiintyy runsaasti alueellisia eroja. Koska kaikkia tällaisia ei voida ottaa puheeksi koko Suomea koskevassa yleistöksessä, on tyydyttävä yksittäisiin näytteisiin, jot- ka edustavat omaa ryhmäänsä. Esim. s. 460 Vuorela lyhyesti toteaa, että »*tiili- hauta* eli *tiiliuuni* vaihteli konstruktioltaan». Rakenteellisia eroja tekijä ei kuitenkaan tarkemmin selvitä vaan kuvailee näyttää- nä himankalaisen tiiliuunin. Kansan- omaisista ruoista puhuttaessa on mainittu useasti vain tyypillisiä esimerkkejä levi- kistä ja valmistustavasta. Muu ei hevoin voi tulla kysymyksenkään, kun ottaa huomioon, että jo maakunnallisten ruo-

kien esittelyyn on tarvittu kokonaisia kirjoja. Laajalti tunnettuja arki- ja juhlaruokia on kuvattu kuitenkin yksityiskohdaisemmin; esim. pääsiäismämmin vanha alue näkyy s. 257 olevasta kartakkeesta ja samalla sivulla on myös piirros mämmituokkosesta.

Painoasultaan Toivo Vuorelan teos on arvokas ja edustava. Suoranaisia painovirheitä kirjassa on vähän, niistäkin vain jokunen hiukan häiritsevää (s. 6 on Hilikka Vilpula, po. Vilppula; s. 132 on Tyyni Vanter, po. Vahter; s. 392 on Altonen, po. Aaltonen; s. 403 on Sulkava, po. Sulva). S. 198 mainitaan, että Hollolassa oli v. 1571 taloutta kohti keskimäärin 21,8 vuolta, po. 1,8. S. 199 sanotaan, että Suomessa oli v. 1870 vuohia 30 639 eli 17 vuolta tuhatta henkeä kohti, mutta v. 1910 enää 11 081, »mistä määrästä ei enää riittänyt tuhatta henkeä kohti ainoatakaan eläintä». Koska maamme väkiluku v. 1910 oli vähän yli 3 000 000, tulee mainitusta määrästä sentään yli 3 vuolta tuhatta henkeä kohti. Erehdys johtunee siitä, että Gösta Grotenfeltin teoksessa, johon Vuorelan tiedot perustuvat, on v:n 1870 kohdalla vain viiva, ei numeroa kuten muualla taulukossa. Grotenfeltiin viitaten mainitaan s. 199 vertailun vuoksi, että »Kreikassa oli vuosisadan alussa asukasta kohti 1 700 vuolta», pitäisi kuitenkin olla »1 000 asukasta kohti». Kanat olivat 1500-luvulla epäilemättä harvinaisia, mutta tuskin sentään aivan olemattomia, kuten voisi päätellä sanonnasta s. 200, että »Hollolasta ei hopeaveroluettelossa mainita kanaa lainkaan». Tässä kohden viitataan Sakari Kuusen Hollolan pitäjän historiaan, mutta vähän aikaisemmin on Kuusen teoksessa (s. 237) huomautus, että »siipikarja jäi tämän verotuksen ulkopuolelle».

Esineiden ja asioiden taustaa valaistaan myös lukuisilla sanavertailuilla, joiden joukossa on tekijän omiakin. Esimerkkinä mainittakoon, että ompelukehää tarkoittava *pääläpuu* on rinnastettu venäjän sanaan *pjalo*, mikä on muuten oikein, paitsi että viimeisen kirjaimen pitäisi olla *a*,

siis *pjala* (s. 498). Virheenä on pidettävä *tökötti*-sanan yhdistämistä (s. 456) venäjän sanaan *tekutšij* (po. *degot*) ja *patvaskan* rinnastamista ven. sanaan *batog* (s. 614). Seuraavassa kohdassa on asia ilmaistu epätarkasti: »Jo muinaisilla germaaneilla oli kaatioita vastaavat housut, joista he käyttivät nimitystä *brok* ja joiden muisto on säilynyt sanassa *lakkari* (murt. *prakkari*)» (s. 571). Muodosta *brok* on saatu suomeen *ruoke*, mon. *ruokkeet* (= housut), kun taas *prakkarin* lähteenä on ruotsin *bracka* (mon. *brackor*) (Hellquist; SKES). Sanojen *brok* ja *bracka* keskinäinen sukulaisuus on kaukaisempaa. S. 105 on *vorotta*-sanan vertauskohdaksi asetettu ven. *varot*, po. *vorot*; kyseessä voi olla painovirhe.

Kansanomaisen aineiston ja perinteiset työtävät Toivo Vuorela tuntee tarkoin, niin että erehdykset ovat vähälukuisia monipuoliseen aineistoon katsoen. Vaativathan esim. miesten ja naisten käsityöt monilla aloilla pitkälle kehitettyä ammattitaitoa. Muutamaankin yksityiskohtaan haluaisin kuitenkin kiinnittää huomiota. S. 185 sanotaan ahtajan käyttäneen anninkeppiä »Ruokolahden seuduilla», mutta hieman myöhemmin todetaan, että itäsuomalaiseen riiehen kuului ahdinlauta, jolla ahtaja seisoi asetellessaan viljalyhteitä parsille. Riiehen ahtaja ei siis varsinaisesti tarvinnut anninkeppiä; sillä ojennettiin lyhteitä auman tekijälle, kun käsin ei enää yletetty. S. 210 mainitaan, että suoravartinen viikate on »maahamme Länsi-Euroopasta kotiutunut tulokas». Kuten samalla sivulla olevasta kartasta ilmenee, pitkävartinen viikate oli käytössä myös Karjalan kannaksella. Sikälaisissä murteissa se oli nimeltään »vennäi viikate», mikä viittaa Venäjään lähökohtana. S. 356 todetaan, että pitkittäisjalaksisen kehdon alue alkaa Uudenkaarlepyyn tienoilta ja ulottuu »Pohjanlahden suunnassa Kalajokilaaksoon». Kartakkeesta s. 354 kuitenkin ilmenee, että alue ulottuu yhdenjaksoisena paljon pohjoisemmaksi, suunnilleen Oulun korkeudelle. S. 320 on kartake *leukaumi*, mutta itse

termi puuttuu tekstistä, joten asia jää lukijalle epäselväksi. S. 365 on kartake, jonka alla on teksti *hevonen tallissa* mutta ei selitystä. Kun hevosia lienee pidetty tallissa kaikkialla Suomessa ainakin talvisaikaan, vaikuttaa siltä, että kartakkeen legenda on puutteellinen. S. 479 on luetavissa, että »jo rautakaudella osattiin kehrätä kuiduista lankaa värttinällä, jota Laatokan Karjalassa käytettiin yleisesti vielä ennen talvisotaa 1939». Tieto on sikäli epätarkka, että Laatokan länsi- ja luoteisrannikon pitäjissä oli värttinä kehruuvälineenä jäänyt käytöstä jo 1800-luvulla.

Suomalainen kansankulttuuri on vaikuttava näyte Toivo Vuorelan oppineisuudesta ja valppaasta kriittisyydestä, yhden miehen työnä vertaansa etsivä saavutus. Kansallisten tieteiden tutkijoille teos on oivallinen käsikirja, josta on helppo löytää keskeisiä tutkimustuloksia eri tieteenaloilta. Kiitokset voidaan esittää kansanomaisen ytimekkäästi: Työ tekijänsä kiittää.

Veikko Ruoppila